

Формування державницького світогляду Пантелеймона Куліша в контексті суспільно-політичного руху XIX ст.

Досліджено особливості суспільно-політичного руху середини XIX ст. висвітлено діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, зокрема розглянуто його вплив на формування державницького світогляду П. Куліша.

Ключові слова: *Кирило-Мефодіївське товариство, концепція української державності, антеїзм, екзистенційна концепція, національне відродження.*

Исследовано особенности общественно-политического движения середины XIX ст., освещена деятельность Кирилло-мефодиевского братства, в частности рассмотрено его влияние на формирование мировоззрения П. Кулиша.

Ключевые слова: *Кирилло-Мефодиевское общество, концепция украинской государственности, антеизм, экзистенциальная концепция, национальное возрождение.*

Останніми роками в Україні формувалась думка про те, що саме XX сторіччя стало періодом концептуального оформлення ідеї української державності. Однак ідеї українських мислителів і громадсько-політичних діячів останніх ста років не виникли на порожньому місці.

Концепції української державності пройшли разом з усією вітчизняною політичною думкою тривалий процес становлення і розвитку.

Успіх нинішнього українського державотворення значною мірою залежить від того, чи зуміємо ми об'єктивно проаналізувати власний історичний досвід, зокрема усвідомити, як формувалася і функціонувала українська державницька ідея.

Мета статті - висвітлити особливості суспільно-політичного руху середини XIX ст., зокрема діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, його вплив на формування державницького світогляду П. Куліша.

Загальноєвропейське захоплення романтизмом сприяло українському відродженню, поживленню національного руху. Особлива роль у такому процесі належала культурним діячам Слобідської України, які на початку XIX ст. почали активно видавати українські книжки, звертатися до народних джерел. Започаткували новий рух харків'яни і полтавці. У Харкові створюється громада істориків, літераторів, публіцистів, етнографів: Гулак-Артемівський, Квітка-Основ'яненко, Срезневський, Рославський, Лук'янович, Метлинський, Кухаренко, Корсунь, Петренко, Корнецький, Писаревський та ін. Важливо зазначити, що вирішенню проблем національного відродження тоді сприяла діяльність вчених Харківського, а згодом і Київського університетів. Серед української інтелігенції саме кирило-мефодіївці піднімають рівень творчості до зразків європейської культури і науки [1]. Братство сформувалося як таємне. Його центральними фігурами стали М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко. Вони мали тверді переконання і кожний із них по-своєму уявляв першочергові завдання національного відродження. Пантелеймон Куліш на перше місце ставив захист національної самобутності, М. Костомаров наголошував на загальнолюдських цінностях, а Т. Шевченко вважав першочерговими завданнями одночасне національне й соціальне визволення українського народу. Поєднання їхніх поглядів стало основою ідеології братства [2].

Державно-правові погляди членів Кирило-Мефодіївського братства були викладені в програмних документах - "Статут і правила товариства", написані В. Білозерським та "Закон Божий (Книга Буття українського народу)", написаний М. Костомаровим. Становище селян в Україні в до- реформений період було безправним і протиприродним. Кріпосництво було злом, що суперечило соціальному прогресу. В Україні панувало антинародне царське законодавство і судочинство, відсутність юридичних прав у кріпосних селян. Зважаючи на це, програмні документи братства поєднували боротьбу за визволення України від російського царизму та відновлення її самостійної державності з боротьбою за соціальну справедливість, рівноправність, свободу слова, друку, вірувань. Братчики твердо вірили і боролися за незалежну, демократичну, правову українську державу [3]. Як зазначав М. Грушевський, виникнення Кирило-Мефодіївського братства ознаменувало перші спроби теоретичного формулювання української ідеї у політичній та суспільній сфері у дусі прогресу та свободи [4].

Отже, у соціально-політичній сфері товариство ставило за мету: ліквідацію кріпосного права та знищення царського самодержавства як ненависної і ворожої сили українському народу; юридичну рівність, свободу слова і совісті, скасування кари і тілесних покарань; освічення народу.

Ідея історичної місії України базувалась на переконанні про те, що український народ, внаслідок особливостей свого тривалого бездержавного існування та національного характеру є безелітною нацією. Його звільнення має одночасно і національний, і соціальний характер. Концепція ж власної держави виходила з ідеї автономії та федералізму, оскільки вважалось, що українців, звільняючись від соціального та національного гніту повинні прагнути не просто бути господарями у власній землі, а й спонукати власним прикладом всі інші народи до ліквідації всіх форм насильства та утворення всесвітнього союзу вільних народів.

Якою ж хотіли бачити Україну в майбутньому лідери Кирило-Мефодіївського братства? Ідеалом братчиків було створення незалежної республіканської держави, яка мала б увійти до республіканської федерації слов'янських народів на правах широкої політичної автономії.

Щодо методів боротьби за здійснення поставлених цілей, то в братстві не було єдності думок. М. Костомаров, П. Куліш та інші вважали основним методом боротьби просвітницьку пропаганду шляхом поширення серед широких народних мас, особливо серед селян, освіти, культури, збереження національних традицій.

Пантелеймон Куліш був активним членом Кирило-Мефодіївського товариства. Його світогляд формувався під впливом багатьох чинників. Він добре знав сучасну йому вітчизняну та західноєвропейську культуру, соціальні вчення. Був ознайомлений з творами Бекона, Декарта, Спінози, французьких просвітників XVIII ст. Як мислитель П. Куліш створив оригінальну філософську систему - хутірську філософію або філософію природи. Основою хутірської філософії є антеїзм - дотримання традиції хліборобської, аграрної культури. Філософія природи з її атеїстичною основою стала осердям української національної державницької ідеології, яку перший створив П. Куліш. Український антеїзм із системою світоглядних орієнтирів національної державницької ідеології є джерелом самостійної сили українського хліборобського народу. Доки народ живе вільною працею на рідній землі, доти він має самостійну силу. Разом із тим, Куліш став предтечею європейського екзистенціалізму - філософії XXI століття. Особливість Кулішевої екзистенційної концепції в тому, що в ній передбачається внутрішня духовна воля індивіда й громади - народу як збірної особи. Звідси суть Кулішевої історіософії - кожен народ повинен творити свою історію й національну державу власною політичною волею. Ще коли в українській історичній думці панувало народницьке ідеалістично-романтичне захоплення козацчиною, П. Куліш розглядав і оцінював козацтво як історичне явище з позиції українського державотворення, він справив визначальний вплив на весь подальший розвиток української національної ідеї як державницької, політичної програми життя нації.

Як представник ліберальної течії П. Куліш рішуче виступав проти насильницьких дій у розв'язанні соціально-економічних, політичних і державницьких проблем, ратував за еволюційний розвиток, за використання мирних шляхів розвитку українського суспільства. Зокрема, майбутній економічний розвиток і прогрес української держави він бачив у поширенні в українському селі фермерської системи виробництва.

Найактуальніший характер мала боротьба проти кріпацтва. Куліш разом з іншими братчиками намагалися провадити її шляхом безупинної пропаганди в школі і в літературі, щоб таким чином виховати нове покоління дворян в антикріпацькому дусі. Вони вважали за потрібне негайно взятися за ширення просвіти в народних масах, за видання популярних книжок і часописів і взагалі старатися підвести культуру широких народних мас.

П. Куліша, як і М. Костомарова, в імперські часи називали сепаратистом, а за радянського періоду — ідеологом українського буржуазного націоналізму. Таким він ніколи не був, постійно вважав себе російським письменником в імперському, а не в етнічному плані. Однак це не перешкоджало йому бути палким патріотом своєї Вітчизни, думати про неї, ставити її в центр своїх творчих пошуків. Збереження національних традицій, розвиток української культури, ствердження почуття національної свідомості - визначальні ідеї державотворення Куліша. Високо оцінював він роль і значення світової культури, з урахуванням яких вважав можливим федеративний устрій Росії як парламентської республіки, до якої мала ввійти Україна.

Незважаючи на те, що братство проіснувало всього 14 місяців, воно стало завершальним етапом тривалого процесу усвідомлення передовою українською інтелігенцією обов'язку боротися за незалежність і свободу українського і всіх поневолених народів. Кирило-Мефодіївське братство висунуло політичну ідею створення української держави як складової слов'янської федерації. Воно поклало початок організаційному об'єднанню діячів українського національного руху. Кирило-мефодіївці вперше сформулювали українську національну ідею. Саме від них веде свою історію новий український національний рух. Завдяки братству він вийшов із початкового стану нечітких прагнень і остаточно визначив свою мету та завдання: державна самостійність, соціальне звільнення народу, народовладдя у внутрішньому житті, федералізм у міжнародних відносинах, насамперед зі слов'янами.

Шлях України - це шлях побудови самостійної демократичної незалежної правової держави, а не держави тільки етнічної. У цьому - джерело нашої внутрішньої стабільності і міжнародної злагоди.

Відродження національної свідомості - складний і багатоступеневий процес втілення в життя національної ідеї створення дійсно економічного заможного соціально здорового суспільства. Зберегти незалежність, збудувати міцну державу - наш святий обов'язок перед попередниками, які були корінням, джерелом української державності, які залишили нам у спадок любов до України, вивірені часом і випробуваннями кращі риси народної душі, національного характеру.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/philosophy/rusyn_istukrfil/part9/903.htm
2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://school.xvatit.com/index.php>
3. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-11427-2.html>

4. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа / Грушевський М. С. - К., 1990. - С. 317.
5. Чижевський Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Чижевський Д. І. - Тернопіль, 1994. - С. 422.